

Ben Urwand

**HITLERJEV PAKT
S HOLLYWOODOM**

Ben Urwand

**HITLERJEV PAKT
S HOLLYWOODOM**

Prevedla: Sandi Kodrič in Zdenko Vrdlovec

Ljubljana, 2015

Ben Urwand
HITLERJEV PAKT S HOLLYWOODOM

THE COLLABORATION
Hollywood's Pact with Hitler

Copyright © 2013 by Ben Urwand; All rights reserved.

© za Slovenijo UMco, d. d., 2015.
Vse pravice pridržane.

Prevod: Sandi Kodrič in Zdenko Vrdlovec

Strokovni pregled: Zdenko Vrdlovec

Strokovni pregled filmskih naslovov: Marcel Štefančič, jr.

Izdajatelj in založnik:

UMco d. d. / Zbirka Angažirano

Urednik: Samo Rugelj

Pomočnica urednika: Renate Rugelj

Oblikovanje ovitka in postavitev: Aleš Cimprič

Urejanje stvarnega in imenskega kazala: Neža Poznič

Slika na naslovnici: Profimedia / Corbis

Tisk: NTD d. o. o.

Naklada: 400 izvodov, 1. natis

Ljubljana, 2015

Knjižno delo je izšlo v okviru programa za leto 2014, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Brez pisnega dovoljenja založbe je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna
priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem
koli obsegu ali postopku, skupaj s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski
obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

321.64(430):791.61(73)"19"

URWAND, Ben, 1977-

Hitlerjev pakt s Hollywoodom / Ben Urwand ; prevedla Sandi Kodrič in
Zdenko Vrdlovec. - 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2015. - (Zbirka Angažirano)

Prevod dela: The collaboration

ISBN 978-961-6954-21-1

277689600

UMco d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01/ 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

VSEBINA

	Prolog	7
Prvo poglavje	Hitlerjeva obsedenost s filmom	15
Drugo poglavje	Na sceno stopi Hollywood	47
Tretje poglavje	»Dobro«	99
Četrto poglavje	»Slabo«	131
Peto poglavje	»Ugasnjeno«	161
Šesto poglavje	Prižgano	209
	Epilog	257
	Opombe	261
	Zahvala	319
	Kazalo filmskih naslovov ter stvarno in imensko kazalo	321

PROLOG

V kinodvoranici v Berlinu je sedelo enajst mož. Med njimi je bilo le nekaj nacistov. Spredaj je bil dr. Ernst Seeger, glavni cenzor še iz časa, preden je na oblast prišel Hitler. Zraven so sedeli njegovi pomočniki: tajnik, filozof, arhitekt in pastor. Za njimi so bili predstavniki filmskega distributerja in dva strokovna izvedenca. Film, ki so si ga prišli pogledat, je prispel iz Amerike in se je imenoval *King Kong*.

Ko je zabrnal projektor, je spregovoril eden od predstavnikov filmske družbe. Prebral je besedilo, ki je poudarjalo, da je dogajanje v filmu izmišljeno. Medtem ko je govoril, so drugi gledali dogajanje na platnu. Videli so ogromno gorilo, ki se zaljubi v lepotico in potem pade z vrha Empire State Buildinga. Eden od likov zamrmra nekaj o lepotici in zveri, nato pa se film konča.¹

Potem je nastopil uradni del srečanja. Dr. Seeger se je ozrl k prvemu strokovnemu izvedencu, profesorju Zeissu iz nemškega zdravstvenega urada. »Po vašem ekspertnem mnenju,« je vprašal Seeger, »ali je mogoče pričakovati, da bi ta film škodil zdravju normalnih gledalcev?«²

Zeiss je bil nejevoljen. »Najprej,« je začel, »moram vedeti, ali ta film prodaja nemško ali ameriško podjetje.«

Seeger mu je odgovoril, da gre za nemško distribucijsko podjetje.

Nato je Zeiss izbruhnil. »Šokiran sem,« je zavpil, »da si *nemško* podjetje upa prositi za dovoljenje za film, ki lahko samo škodi zdravju gledalcev. To ni samo predrzno, ampak tudi nesramno, kajti ta film ni NIČ DRUGEGA KOT NAPAD NA ŽIVCE NEMŠKIH GLEDALCEV!«³

Sledil je trenutek tišine. Potem je Seeger opomnil izvedenca, naj se ne ukvarja z distributerjevimi motivi, pač pa naj se omeji na svoje področje.⁴

Zeiss se je vrnil k začetnemu vprašanju. »Ta film izziva naše rasne instinkte,« je nadaljeval, »s tem ko prikazuje blondinko germanskega tipa v opičjakovih rokah. To prizadeva normalna rasna čustva Nemcev. Mučenje, ki mu je ženska izpostavljena, njen smrtni strah in ostale grozote, ki si jih lahko zamisli samo pijanska blaznost, so škodljivi za nemško zdravje.«

»Moja presoja se ne tiče tehničnih dosežkov filma, ki jih priznavam. Prav tako mi ni mar, če druge države menijo, da je to dobro za *njihove* državljane. Za Nemce pa je ta film nevzdržen.«⁵

Zeiss je svoje mnenje zagovarjal z vso gorečnostjo dobrega nacionalsocialista. Njegov motiv je bil tako očiten, da ga ni bilo mogoče spregledati. Na Zeissovo mnenje se je odzval dr. Schulte, asistent v psihiatrični bolnici v Berlinu, ki pa je podprl stališče filmskega distributerja. Mirno in zbrano je zavrnil prejšnje obtožbe.

»Kadarkoli se ta film zdi potencialno nevaren,« je rekel, »je dejansko le smešen. Ne pozabimo, da gre za *ameriški* film, narejen za ameriško publiko, in da je nemška publika precej bolj kritična. Tudi če sprejmemo, da je ugrabitev blondinke s strani fiktivne pošasti delikatna reč, to še ne prekorači meje nedovoljenega.«

»Psihopati ali ženske, ki bi jih ta film vrgel s tira,« je dodal, »ne bi smeli biti merilo pri tej odločitvi.«⁶ Člani odbora so zašli v slepo ulico. Obe strani sta predstavili tehtne argumente in odborniki še niso bili pripravljeni na odločitev. Pol leta prej so vse nemške kulturne ustanove prišle

v pristojnost ministrstva za propagando in odtlej nihče ni več zanesljivo vedel, kaj je dovoljeno in kaj ni. Vsekakor pa se nihče ni hotel zameriti novemu propagandnemu ministru Josephu Goebbelsu. Seeger je zato ministrstvo zaprosil za mnenje o tem primeru in sklical nov sestanek čez teden dni.

Seeger je moral narediti še nekaj. Pisal je Zeissu in ga prosil, naj pojasni svojo ustno izjavo. Ali *King Kong* škodi nemškemu zdravju samo zato, ker ogroža rasna čustva?

Čez štiri dni je Seeger prejel odgovor. »Ni res,« je zapisal Zeiss, »da sem rekel, da film ogroža rasna čustva in da zaradi tega škoduje zdravju. Moje ekspertno mnenje je, da je film v prvi vrsti škodljiv zdravju in da poleg tega ogroža rasna čustva, kar je dodaten razlog, da škodi zdravju.«⁷

Zeiss sicer ni bil popolnoma jasen, vendar se je dalo razbrati, da je menil, da je film škodljiv. Odbor je zdaj čakal še na propagandno ministrstvo. Teden dni je minil brez odgovora, nato še eden. Seeger je bil prisiljen preložiti že sklicani sestanek. Nazadnje je pismo le prispelo. Propagandno ministrstvo je razglasilo, da *King Kong* ne žali rasnih čustev. Seeger je spet sklical odbor.

Tokrat je prisostvovalo manj članov. Specialista sta že povedala svoji mnenji, tudi napovedovalca ni bilo več treba. Distributer je hotel preimenovati film, da bi nemški gledalci že po naslovu vedeli, da gre le za zabavo. Po sedmih poskusih so ga poimenovali *Bajka o King Kongu, ameriški fantastični film*, potem pa se je sestanek začel.

Seeger je najprej povzel vsebino filma. »Na neodkritem otoku v Južnem morju še vedno živijo bitja iz prazgodovine: petnajstmetrska gorila, morske kače, razni dinozavri, gigantske ptice in drugi. Zraven tega prazgodovinskega živalskega kraljestva, ki ga obdaja zid, živijo črnci, ki žrtvujejo ljudi velikanski gorili, King Kongu. Na otoku se nahaja filmska ekspedicija in črnci ugrabijo glavno igralko, da bi King Kongu kot žrtev ponudili belko namesto svoje rojakinje. Posadka z ladje napade gorilino kraljestvo in se zaplete v srdit boj s prazgodovinskimi

zvermi. Potem ko gorilo omamijo s plinsko bombo, jim jo uspe zajeti. Gorilo naložijo na ladjo in jo odpeljejo v New York. Medtem ko jo razkazujejo radovednežem, gorila pobegne iz kletke in v paniki se vsi razbežijo. Potniški vlak iztiri, gorila pa spleza na nebotičnik in v roki nosi dekle. Nazadnje priletijo letala, ki povzročijo gorilin propad.«⁸

Potem ko je vsebino prebral do konca, je ostale seznanil z novico. »Ker je strokovnjak iz propagandnega ministrstva potrdil, da film ne žali nemških rasnih čustev, nam ostane le še, da presodimo, ali je škodljiv za zdravje.«⁹

Seeger ni omenil, da je v stališču propagandnega ministrstva nekaj nenavadnega. Sam je ravnokar povedal, da so črnici v filmu *King Kongu* ponudili belko »namesto svoje rojakinje«. Spomnil je na trditev Thomasa Jeffersona izpred 150 let, da imajo črnici raje belke, »prav tako kot imajo tudi orangutani raje črne ženske od samic njihove lastne vrste.«¹⁰

Z drugimi besedami, spomnil je na očitni rasni problem v filmu. Toda ta prikaz ni motil propagandnega ministrstva. V tretjem rajhu je bilo povsem sprejemljivo prikazovati »orangutanovo« poželenje po »blondinki germanskega tipa.«

Bilo je sprejemljivo kljub temu, da je bila zelo podobna slika uporabljena proti Nemčiji v prvi svetovni vojni. V obsežni propagandni kampanji so Američani in Britanci prikazovali Nemce kot podivjane gorile, ki onečaščajo nedolžne bele ženske. Ta kampanja je številne mlade Nemce spodbudila, da so se oprijeli nacizma, toda zdaj se s tem ni več nihče obremenjeval.

In tako se je odbor kljub očitnim problemom v zvezi s *King Kongom* omejil samo na izvorno vprašanje, ali je pričakovati, da bi film lahko škodoval zdravju normalnih gledalcev. Zeiss je rekel, da je film »napad na živce nemških gledalcev« in omenjal razne podobe, ki jim je pripisoval škodljiv učinek. Vendar pa svojih trditev ni z ničimer utemeljil. Zato je odbor njegovo mnenje zavrnil in sklenil, »da je skupni učinek tega tipičnega ameriškega pustolovskega filma na nemškega gledalca samo to, da mu ponuja kičasto zabavo, brez nepopravljivih ali

trajnih učinkov na zdravje normalnih gledalcev.« Film je bil preveč »nerealističen« in »pravljichen«, da bi deloval verjetno. Odbor je film potrdil pod novim naslovom *Bajka o King Kongu, ameriški fantastični film*.¹¹

Toda Seeger še ni pristal na to, da bi odobril film v trenutni obliki. Odločil se je cenzurirati bližnje prizore, v katerih King Kong drži vreščeco žensko v roki, kajti ti naj bi bili po Zeissovem mnenju še posebej škodljivi zdravju Nemcev. Prav tako je izločil prizor iztirjenja potniškega vlaka, saj naj bi ta scena »omajala zaupanje ljudi v pomembno sredstvo javnega transporta.«¹²

King Konga so premierno prikazali 1. decembra 1933 v 30 kinematografih po Nemčiji.¹³ Glavni nacistični časopis, *Völkischer Beobachter*, je z občudovanjem poročal o tehničnih dosežkih in kritiziral ceneno zgodbo. »Ne vemo, kdo je bil tisti, ki se je odločil film poimenovati kot fantastični,« je pisalo. »Zato ne vemo, ali je šlo za izgovor ali opravičilo. Vemo pa, da si mi Nemci pod čudovito besedo 'bajka' predstavljamo nekaj povsem drugačnega od tega, kar je videti v tem filmu.«¹⁴

Goebbelsov osebni časopis *Der Angriff* se je v uvodu recenzije povprašal, zakaj je *King Kong* v ZDA doživel tak velikanski uspeh. »Drznemo si reči, da ne zaradi tehnologije, pač pa zaradi zgodbe. Film kaže boj vsemogočne narave – ki jo predstavljajo King Kong in gigantski dinosavri – proti civilizirani moči visoko razvite bele rase ... Ali civilizacija na koncu triumfira? Komajda! V resnici je King Kong tragični junak tega filma.«¹⁵

Razprava o *King Kongu* je potekala celo v najvišjih rangih tretjega rajha. Po besedah tujega tiskovnega poročevalca je bil »eden Hitlerjevih najljubših filmov *King Kong*, znana zgodba o velikanskem opičjaku, ki se zaljubi v žensko, ne večjo od njegove dlani ... Hitler je bil prevzet nad to kruto zgodbo. Pogosto je govoril o njej in si jo večkrat ogledal.«¹⁶

Očaranost nacistov s King Kongom se ne ujema v celoti s prevladujočim vtisom o Hollywoodu v tridesetih letih 20. stoletja.

Po splošnem prepričanju naj bi bila to »zlata doba« ameriškega filma, veliko desetletje, v katerem so nastale klasike kot so *Čarovnik iz Oza (The Wizard of Oz)*, *V vrtincu (Gone with the Wind)*, *Gospod Smith v senatu (Mr. Smith Goes to Washington)* in *Zgodilo se je neke noči (It Happened One Night)*. V tem desetletju so hollywoodski filmi dosegli popolnost, o kakršni so filmski ustvarjalci prej le sanjali. »Težko se je izogniti občutku,« je neki eminentni kritik pisal o letu 1939, da »je filmska umetnost našla popolno ravnotežje in idealno izrazno obliko ... To sta značilnosti zrele klasične umetnosti.«¹⁷

Dejstvo je namreč, da so bili hollywoodski filmi tistega časa izjemno popularni v nacistični Nemčiji. Na nemška platna je vsako leto do izbruha druge svetovne vojne prihajalo od dvajset do šestdeset novih ameriških naslovov in ti filmi so navdihovali vse plati nemške kulture.¹⁸ Običajni obiskovalec berlinskih ulic je lahko dokaze videl na vsakem koraku. Pred blagajnami kinematografov so se vile vrste čakajočih na vstopnice, z naslovnih revij so se smehljale hollywoodske zvezde, časopisi so prinašali doživete recenzije najnovejših filmov. Toda za ves ta uspeh in vpliv so bili ameriški studii prisiljeni plačati zelo visoko ceno.

Ta knjiga prvikrat razkriva zapleteno mrežo odnosov med ameriškimimi studii in nemško vlado po letu 1930.¹⁹ Dokopala se je do vrste skrivnih dokumentov iz ameriških in nemških arhivov, ki dokazujejo, da so se studii v tem obdobju dogovarjali z nacisti. V skladu s tem dogovorom so se ameriški filmi lahko prikazovali v Nemčiji; tudi tisti, ki so bili potencialno grozeči, tako kot *King Kong*.

Zamisel za knjigo o odnosu Hollywooda do nacistične Nemčije sem dobil iz kratke opazke scenarista in romanopisca Budda Schulberga. Ta je rekel, da je Louis B. Mayer, šef studia MGM v tridesetih letih 20. stoletja, prikazoval filme nemškemu konzulu v Los Angelesu in potem iz njih izrezal vse, čemur je konzul nasprotoval.²⁰ Schulbergova opazka je bila šokantna; če je resnična, je v nasprotju z ustaljenim mnenjem, ki

ga ponavljajo številne zgodovinske knjige, namreč, da je bil Hollywood v zlati dobi tridesetih let steber protifašizma.²¹ Misel na hollywoodskega mogotca, ki sodeluje z nacisti, je spodbudila devetletno raziskovanje, katerega rezultat je ta knjiga.

Začetne raziskave niso bile obetavne. Dosjeji v arhivih hollywoodskih studiev so bili nepopolni in raztreseni; vsebovali so le malo dokazov o aktivnostih nemškega konzula. Komercialne listine so vsebovale le najosnovnejše podatke o poslovanju studiev v Berlinu. Seznam 350 ameriških filmov, ki so jih odobrili ali prepovedali nacisti, ni razkril nič posebnega. Ti dokumenti niso povedali veliko o odnosu med Hollywoodom in tretjim rajhom.

V nemških arhivih pa sem naletel na drugo zgodbo. Hiter ogled dokumentov v nemškem Zveznem arhivu je razkril ne le Hitlerjeva mnenja o ameriških filmih, ampak tudi niz pisem iz berlinskih izpostav MGM-a, Paramounta in Twentieth Century Foxa Hitlerjevimi pribočnikom. V pismih so se pošiljatelji nacistom dobrikali in eno od njih se je celo končalo z nacističnim pozdravom »Heil Hitler!«²² In to še ni vse: politični arhiv nemškega zunanjega ministrstva hrani podrobna poročila nemškega konzula v Los Angelesu.

Obiski drugih arhivov so izpopolnili sliko o dogajanju. Zapisniki nemškega konzula so v drugačno luč postavili scenarije raznih dokončanih in nedokončanih filmov, ki jih hranita knjižnica Margaret Herrick in knjižnica filmskih umetnosti Univerze južne Kalifornije. V arhivu podeljenih avtorskih pravic ameriške Kongresne knjižnice se nahaja edina ohranjena kopija scenarija za prvi protinacistični film, katerega realizacijo je preprečil nemški konzul. Dosjeji raznih judovskih organizacij v Los Angelesu vsebujejo zapisana mnenja šefov hollywoodskih studiev. Nemški cenzorski arhiv je poln zanimivih interpretacij ameriških filmov. In nazadnje, materiali trgovskega in zunanjega ministrstva v ameriškem Nacionalnem arhivu vsebujejo podrobnosti o poslih filmskih studiev v Nemčiji.

Med raziskovanjem se je neka beseda vedno znova pojavljala tako v nemških kot ameriških zapisih: »kolaboracija«

(sodelovanje, angl. *collaboration*, nem. *Zusammenarbeit*). Postopoma mi je postalo jasno, da prav ta beseda natančno opiše posebno ureditev med hollywoodskimi studii in nemško vlado v tridesetih letih. Tako kot druga ameriška podjetja, npr. družbi IBM in General Motors, so tudi studii pri poslovanju z nacisti postavili dobiček pred načelnost. Na razne načine so pretakali denar v nemško gospodarstvo.²³ Toda studii, kot jim je je priznalo ameriško ministrstvo za trgovino, niso bili le distributerji dobrin, ampak tudi posredniki idej in kulture.²⁴ Imeli so priložnost, da bi svetu pokazali, kaj se je v resnici dogajalo v Nemčiji. V tem je globji pomen pojma »kolaboracija«.

Šefi studiev, od katerih jih je bila večina priseljenih Judov, so se na vso moč oklepali svojih investicij v Nemčiji.²⁵ Čeprav so tedaj le redki to opažali, so ti možje ravnali po nalogu nemškega konzula v Los Angelesu in opustili ali spremenili veliko filmov, ki bi lahko razgalili surovost nacističnega režima.²⁶ To je bilo bistvo njihovega aranžmaja z Nemci v tridesetih letih. Na koncu dolgotrajnega iskanja je nenadoma postalo jasno, zakaj so dokumenti raztreseni po številnih krajih: zato, ker v kolaboraciji niso bili udeleženi samo hollywoodski studii in nemška vlada, ampak tudi množica drugih ljudi in organizacij v ZDA. To ni samo mračno poglavje v zgodovini Hollywooda, ampak tudi mračno poglavje v zgodovini ZDA.

V središču kolaboracije je bil sam Hitler. Bil je obseden s filmi, obenem pa je dobro razumel njihovo moč pri oblikovanju javnega mnenja. Decembra 1930, dve leti preden je Hitler postal nemški diktator, je njegova politična stranka v Berlinu protestirala proti filmu *Na Zahodu nič novega* (*All Quiet on the Western Front*), kar je privedlo do prvega primera kolaborantstva s strani ameriških studiev. Ves preostanek desetletja je Hitler žel koristiti tega dogovora, ki se ga ni omenjalo nikjer, razen v maloštevilnih pisarnah Berlina, New Yorka in Los Angelesa.

Čas je, da dvignemo tančico, ki je tako dolgo prikrivala to kolaboracijo in razkrijemo zgodovinske povezave med najpomembnejšim posameznikom 20. stoletja in filmsko prestolnico sveta.

HITLERJEVA OBSEDENOST

S FILMOM

Preden je šel spat, si je Adolf Hitler vsak večer ogledal film. Izbral ga je iz seznama, ki so mu ga ponudili ob večerji, in potem povabil goste v svojo zasebno kinodvorano v kanclerskih prostorih (ali pa tisto v rezidenci Berghof blizu Berchtesgadna, kadar je bil na počitnicah). Vsi člani njegovega gospodinjstva – tajnice, pribočniki, celo šoferji njegovih gostov – so lahko prisostvovali. Ko so se posedli, se je projekcija začela.¹

Takrat se je zgodilo nekaj nenavadnega: Hitler je prenehal govoriti. Prej, pri večerji, je zabaval ali dolgočasil goste s samogovori, še pred tem pa je narekoval svojim tajnicam.² Zdaj pa je kar naenkrat obmolknil. V tem času, ki se je začel med 20. in 21. uro in trajal dolgo v noč, so ga podobe na platnu popolnoma očarale.

Po ogledu filma je zopet spregovoril. Nemudoma je povedal svoje mnenje o tem, kar je ravnokar videl. Pribočniki so si zabeležili njegove pripombe, ki so spadale v eno od treh kategorij. Prva kategorija je bila »dobro« (*gut*). Ocenil je, da je bil film »dober«, »zelo dober«, »soliden in razburljiv« ali pa »izvrsten.«³ Pogosto je občudoval nekaj točno določenega: »zelo dobra igra Hansa Moserja«, »dobra predstava Zarah Leander«, »Anny Ondra zmore odigrati tudi veliko zahtevnejše vloge.«⁴ Včasih je razlikoval med raznimi vidiki filma: »liki in kadri: dobro, zgodba: ne dovolj vznemirljiva.«⁵

Druga kategorija je bila »slabo« (*schlecht*). Film je ocenil kot »slab«, »zelo slab«, »posebej slab« ali »izjemno slab.«⁶ Včasih je uporabil pridevnik kot »odvraten« ali izraz »veliko sranje.«⁷ Lahko je izpostavil posamezne igralce: »slabi, še posebej Gustaf Gründgens«, »slabo, zaradi Gründgensove igre.«⁸ Drugič se je pritoževal, da so dobri igralci zapostavljeni v slabih filmih: »Imperio Argentina: zelo dobra; režija: slaba.«⁹

Nazadnje pa je vedno obstajala možnost, da Hitler sploh ni hotel filma pogledati do konca. V tem primeru je bil film »ugasnjen« oziroma prekinjen (*abgebrochen*): »ugasnjeno po firerjevem ukazu«, »ugasnjeno po prvih sto metrih«, »ugasnjeno po prvih minutah.«¹⁰ Včasih so predvajanje prekinili, ker mu film ni bil všeč. Drugikrat so bili razlogi bolj zapleteni. Nekega večera je, na primer, odredil operaterju, naj ugasne film o prvi svetovni vojni, in pojasnil: »Firer meni, da je tako tematiko vredno obravnavati samo z dovolj veliko produkcijo.«¹¹

Nič ni smelo zmotiti Hitlerjevega večernega filma. Ko ga je 15. septembra 1938, dva tedna pred razvpito Münchensko konferenco, obiskal britanski premier Neville Chamberlain, je bil urnik takšen: od pol šestih do deset čez osem je Hitler s Chamberlainom razpravljal o usodi Češkoslovaške. Med 20:15 in 20:20 je z rezultati seznanil nemškega zunanjega ministra Joachima von Ribbentropa; nazadnje, po hitri večerji, si je ogledal nemški film z Ingrid Bergman v glavni vlogi. Čeprav je bil s pogovorom s Chamberlainom zadovoljen, je vseeno lahko bil kritičen do filma: »ni bil dober,« je rekel.¹²

Sčasoma je v Hitlerjevi večerni filmski rutini prišlo do pomembne spremembe. Pribočniki so mu potarnali, da ima leto 365 dni in da ni dovolj kakovostnih nemških filmov za vsak dan v letu. Zato so ga zaprosili, ali lahko na spored uvrstijo več ameriških filmov. Hitler je pristal – to je videl kot priložnost, da se bolje seznanjajo z ameriško kulturo. Kot so bili navajeni, so pribočniki zapisovali tudi njegova mnenja o tujih filmih.¹³ Tule je seznam filmov, ki si jih je ogledal v juniju 1938:

Stanlio in Olio na Divjem zahodu (Way Out West, Laurel in Hardy): dobro!

Stan in Olio prodajata mišolovke (Swiss Miss, Laurel in Hardy): firer je filmu ploskal

Tarzan: slabo

Osma žena sinjebradca (Bluebeard's Eighth Wife, v glavnih vlogah Gary Cooper in Claudette Colbert, režija Ernst Lubitsch): ugasnjeno

Šanghaj (Shanghai, v glavnih vlogah Charles Boyer in Loretta Young): ugasnjeno

Mamljiva dekleta (Tip-Off Girls): ugasnjeno¹⁴

Tak je bil tipičen seznam z njegovimi ocenami. Ne glede na to, kaj je Hitler gledal, njegov komentar je vedno sodil v eno od treh kategorij. Včasih so pribočniki lahko že vnaprej napovedali njegovo oceno. Vedeli so, na primer, da je bil velik ljubitelj risanih filmov z Miki Miško.¹⁵ Julija leta 1937 si je zaželel pet naslovov, med katerimi sta bila *Mikijeva gasilska brigada (Mickey's Fire Brigade)* in *Mikijeva ekipa (Mickey's Polo Team)*.¹⁶ Propagandni minister Joseph Goebbels si je željo zabeležil in Hitlerja presenetil nekaj mesecev pozneje. »Firerju sem za božič podaril 32 najboljših filmov zadnjih štirih let in dvanajst filmov Mikija Miške (vključno s čudovitim umetniškim albumom). Te zbirke se je zelo razveselil in upam, da mu bo nudila veliko užitka in sprostitve.«¹⁷

Člani Hitlerjevega ožjega kroga so vedeli tudi, da je med njegove najljubše igralkе spadala Greta Garbo. Njegova reakcija na film *Dama s kamelijami (Camille)*, kot je zabeležena v Goebbelsovem dnevniku, je bila značilna: »Vse se skriva pred veliko umetnino te božanske ženske. Globoko smo presunjeni. Niti solz si ne obrišemo. Taylor je Greti Garbo idealen partner. Firer je zasiljal. On meni, da neposrečena izbira glavnega igralca rada uniči dosežke igralk. Toda v tem filmu se vse perfektno ujema.«¹⁸

Vendar pa vsi niso poznali Hitlerjevih filmskih preferenc, zato so ob kaki priložnosti nerodno kritizirali njegov okus.

Ko si je ogledal burleskno komedijo Laurela in Hardyja *Brihtne buče* (*Block-Heads*), je rekel, da je film dober, ker »vsebuje veliko zanimivih idej in bistroumnih šal.«¹⁹ Kritiki v nacističnem časopisu *Der Angriff* pa, po drugi strani, nikakor ni cenil tovrstnega humorja: »Vse je skoncentrirano na preprosto in pretirano burkaštvo najbolj primitivne sorte, pri katerem lahko vedno vnaprej predvidimo, kaj se bo zgodilo ... Zlahka si predstavljamo Američane, kako krilijo z rokami od veselja, ko se odvija dogajanje v filmu. Narod, ki se navdušuje nad takim filmom, mora biti resnično nezahteven.«²⁰ Nemški cenzorji so sicer nazadnje prepovedali ta film, ne sicer zaradi humorja, temveč zaradi prikaza prve svetovne vojne. Nasprotovali so ideji, da bi Stan Laurel, ki je igral trapastega ameriškega vojaka, lahko branil rov od leta 1918 do 1938, prav tako pa jim ni bil všeč nemški letalec z močnim naglasom, ki je povedal Laurelu, da lahko odide domov.²¹ Hitler je ta prizor razumel drugače: njemu se je zdel smešen.

A to so bile le manjše razlike v pogledih. Sem in tja je Hitler reagiral na film tako, kot ni mogel nihče predvideti. S posebnim zanimanjem si je ogledal Paramountov film *Mamljiva dekleta*, ker se je ukvarjal s podobno kriminalno zadevo, o kateri so veliko pisali nemški časopisi, nekaj kriminalcev je bilo obsojenih zaradi ropov na avtocesti. Hitler je hotel videti filmsko obnovo te kriminalne zadeve. Pri propagandnem ministrstvu je naročil kopijo tega filma in pisni prevod dialogov.²²

Pazljivo je gledal uvodni prizor v filmu: dva moška vozita tovornjak po avtocesti in nenadoma ustavita, ko zagledata ležečo žensko sredi ceste.

»Si poškodovana?« vpraša eden od njiju.

»Kaj je s tabo, punca?« doda drugi.

»Vrgli so me iz avta,« izdavi ženska.

Potem pa se izza grma pojavi gangster, ki nameri pištolo proti tovornjakarjema. »Dobro, fanta, to je rop,« reče. »Hočem vajin tovornjak in vse, kar je v njem. Dajmo, zmigajta se!«

Ko njegovi pomočniki zavzamejo tovornjak, gangster potegne deklo k sebi. »Dobro si opravila, Reena,« reče. »Deegan bo zadovoljen.«

»To je moje delo, Marty – ustreči Deeganu.«²³

Ni trajalo dolgo, da je Hitler ta film ugasnil.²⁴ Film *Mamljiva dekleta* je bil nesporno zanič, toda to ni bil razlog za prekinitve ogleda, pač pa je Hitler spoznal, da mora narediti nekaj pomembnejšega. Čez tri dni se je pojavil zakon, ki ga je napisal Hitler osebno. Čuden zakon, kajti sestavljen je bil iz enega samega stavka: »Kdorkoli na cesto postavi oviro z namenom izvršitve zločina, bo kaznovan s smrtno kaznijo.«²⁵

Ta neobičajna epizoda namiguje na pravo motivacijo pri Hitlerjevi večerni rutini. Brez dvoma je ob filmih užival. Toda obenem so ga filmi zapeljevali. Verjel je, da imajo skrivnostno, skoraj čarobno moč, ki spominja na njegove lastne govorniške sposobnosti.²⁶ Zaradi občutka spoštovanja si je torej dopustil biti gledalec. Prenehal je govoriti in prepustil slikam, da se odvrtijo pred njim in včasih je pustil celo, da ga njihova moč očara.

Težko je določiti, kdaj se je začela njegova obsedenost s filmom. Nemara je bilo okoli 25 let prej, leta 1909, ko je bilo njegovo življenje povsem drugačno. Tedaj je živel v samskem domu na Dunaju in nekega dne se je s človekom po imenu Reinhold Hanisch dogovarjal o novi poslovni ideji. Hitler bo slikal razglednice z mestnimi motivi, Hanisch jih bo prodajal v raznih pivnicah, dobiček pa si bosta razdelila.²⁷

Hanisch je povedal nadaljevanje te zgodbe: »Za veliko noč nama je šlo dobro in ostalo nama je nekaj denarja. Zato je Hitler odšel v kino, jaz pa sem si raje privoščil nekaj vina; to je Hitler preziral. Naslednji dan sem takoj opazil, da ima v mislih že nov projekt. Ogledal si je film *Tunel (Der Tunnel)* po romanu Bernharda Kellermanna in mi opisal zgodbo. Neki orator ima govor v tunelu in postane pravi ljudski tribun. Hitlerja je razvnela zamisel, da je to prava pot za ustanovitev nove politične stranke. Temu sem se nasmejal in ga nisem jemal resno. Na

druge stanovalce pa je naredil boljši vtis, saj so bili zmeraj pripravljene na hece in Hitler je bil zanje neke vrste zabava. Ves čas so debatirali in včasih je bil naš samski dom videti, kot da smo v središču volilne kampanje.«²⁸

Verodostojnost Hanischeve pripovedi je sporna. Prvič, ni posebej verjetno, da je Hitler svoje prve namene za ustanovitev stranke pokazal že tako zgodaj; večina drugih virov pravi, da je politične ambicije razvil šele po koncu prve svetovne vojne. Poleg tega pa film, ki ga citira Hanisch in je v resnici vključeval veličasten govor, ni bil predvajan leta 1909, temveč leta 1915.²⁹ Vendar pa bi bilo narobe, če bi Hanischevo zgodbo v celoti zavrgli. V letu 1910 je bilo več popularnih filmov o govornikih in možno bi bilo, da je Hitlerja eden od njih tako navdušil, da je pozneje odkril ta svoj talent.³⁰ To se zdi kar verjetno v luči naslednjega dejstva: ko je Hitler leta 1923 narekoval neko poglavje knjige *Mein Kampf* (*Moj boj*), je sam omenil to povezavo.

To poglavje je imenoval »Pomen govorniške besede« in je vsebovalo nekakšno meditacijo o njegovi lastni govorniški spretnosti. Začel ga je s preprosto trditvijo: knjige so ničvredne. Pisec nikoli ne more spremeniti nazorov običajnega človeka z ulice. Obstaja samo en način, da izzoveš spremembo, in to je z govorjeno besedo.³¹

Nato je razložil, zakaj tako misli. Prvi razlog je, da je ogromna večina ljudi lenih in knjige ne bodo vzeli v roke, če je njena vsebina navzkriž z njihovim trenutnim prepričanjem. Morda bi s pogledom ošinili letak ali plakat, ki razglša drugačno mnenje, vendar mu ne bi namenili zadostne pozornosti, da bi jih prepričal, da opustijo trenutno prepričanje. Potem ko je opravil z neuporabnostjo pisane besede, se je posvetil sliki, ki se mu je zdela veliko bolj obetavna:

Slika v vseh svojih pojavnih oblikah, vključno s filmom, ima veliko boljše možnosti. Pri tem človek še manj uporablja možgane; dovolj je, da pogleda ali pa ob tem še prebere zelo kratek napis, in že bo lažje sprejel *slikovno predstavitev*

kot cel članek. Sliko absorbirajo v veliko krajšem času, lahko rečem, v eni sami potezi, medtem ko informacijo iz besedila lahko pridobijo šele po napornem branju.³²

Ta pomenljivi odstavek ne razkriva samo Hitlerjevega občudovanja filma, ampak kaže tudi, da si je predstavljal, da bo nekega dne film konkuriral moči govorništva. Zapisal je, da utegne nova tehnologija na hitro in brez naporov transformirati mišljenje množice ljudi. Pri tej misli se je zadržal samo za hip, kajti potem se je spomnil druge prednosti kot govornika: stoji neposredno pred poslušalci in jih prepričuje tako, da se odziva na njihove pomisleke in reakcije. Če začuti, da ga ne razumejo, poenostavi svojo razlago. Če mu ne sledijo, govori počasneje in bolj razločno. In če ne verjamejo njegovim primerom, jim ponudi druge.³³

Zato je, po Hitlerju, moč govorništva večja od filma. Govornik lahko naredi nekaj, česar igralec na platnu ne more: vsakokrat ponudi drugo predstavo. Ko je bil že na tem, da odpravi »sliko v vseh pojavnih oblikah, vključno s filmsko«, se je Hitler spomnil nečesa drugega: filmi so prikazani velikemu številu ljudi, ki – še zlasti na večernih projekcijah – izkusijo zastrupljajoč učinek, ki zamaje moč njihovih prepričanj. Hitler je opazil, da je v svojih govorih uspešnejši po sončnem zahodu. Prav tako k prepričevalni moči pripomore gledališka igra. »Enako velja tudi za film,« je rekel, kljub temu, da je filmu manjkala dinamika igre v živo.³⁴ Če so filmi predvajani okoli devete zvečer – prav takrat, ko jih je gledal tako sam kot tudi drugi obiskovalci kina – imajo lahko močan učinek.

Seveda so bile to le nametane opombe in ne del kake prave teorije filma. Vseeno pa so prvi pokazatelj obsedenosti, ki je v njem ostala vse do konca.

O nastajanju *Mein Kampfa* obstaja zanimiva legenda. Ko je bil Hitler kratkotrajno zaprt po neuspelem puču leta 1923, je z neskončnimi monologi nadlegoval druge zapornike v kaznilnici